

Jonatan Jeršin, Ljubljana

PROBLEMSKO-USTVARJALNI POUK V GIMNAZIJI: PRIMERA OBRAVNAVE DVEH CANKARJEVIH BESEDIL

↳ V prispevku predstavljam dve šolski uri književnosti z uporabo problemsko-ustvarjalnega načina poučevanja. Prikazal bom potek dveh kompleksnejših učnih ur, ki lahko predstavljata izziv tako za dijake kot tudi za učitelje.

Uvod

Problemsko-ustvarjalni pouk književnosti v slovenskem prostoru ni novost. V 90. letih je o njem poročal že Zoran Božič in izpostavil opozicijo med reproductivnim in dejavnim (problemskim) načinom poučevanja književnosti [Božič 1993: 79]. Za primer problemske obravnave sem izbral črtici *Gospod stotnik* in *Kostanj posebne sorte*. Teksta sta tudi aktualna, saj sta bila prvič objavljena v letih 1915 in 1916, v *Podobah iz sanj* pa leta 1917. Osnutek za članek je nastal v sklopu seminarskih obveznosti pri didaktiki književnosti na Oddelku za slovenistiko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Podobe iz sanj

V zbirki je zbranih 31 črtic, od katerih je večina predhodno izhajala v podlistku revije *Dom in svet*, avtor pa je z vsebino želel v ljudeh vzbuditi odklonilen odnos do vojne. Kljub podobnosti sporočila pa se izbrani dve besedili zvrstno precej razlikujeta. Po J. Kosu je *Gospod stotnik* impresionistična črtica s simbolističnim poudarkom, *Kostanj posebne sorte* pa sanjska groteska v ljudsko humornem slogu. V *Podobah iz sanj* je avtor razvijal nov tip črtice, za katero je značilen širši meditativni okvir in povečana uporaba simbolov [Kos 2002: 226]. Obe besedili sta del gimnazijskega učnega načrta in spadata med obvezna izbirna besedila. Učitelj lahko v okviru obravnave književnosti slovenske moderne izbira med *Skodelico kave*, *Sovo*, *Gospodom stotnikom* in *Kostanjem posebne sorte* [Poznanovič Jezeršek et al. 2008: 27–28].

Problemski pouk

Boža Krakar Vogel problemski pouk književnosti razume kot del šolske interpretacije, ki je torej zbirni pojem, v katerega lahko umestimo vse iz-

kušenjske, problemske in ustvarjalne metode pouka književnosti [Krakar Vogel 2004: 59–60]. Alenka Žbogar pa problemsko-ustvarjalni pouk razume kot samostojni model poučevanja, njegove prednosti pa so predvsem v spodbujanju kritičnega mišljenja, sposobnosti reševanja problemov in krepitvi komunikacijskih sposobnosti [Žbogar 2007: 58]. V nadaljevanju navajam dva predloga za izvedbo problemskega pouka, ki sem ju apliciral na Cankarjevi črtici. Predstavil ju bom s pomočjo šeststopenjskega modela A. Žbogar, ki nadgrajuje nekatere predhodne modele problemsko-ustvarjalnega pouka [Žbogar 2013: 113–114].

Prva šolska ura: *Gospod stotnik*

1. Oblikovanje motivirajočega vzdušja in okolja

Motivacijo izpeljemo preko metode pogovora, podkrepjenega z avdio-vizualnimi sredstvi, vključimo lahko seznanjanje z življenjem mladih v tedanjem času. Namen motivacije je, da dijaki razumejo, zakaj je prihajalo do uporov vpoklicanih, skrivanj pred vojaško službo, namernih pohabljanj in občutij, ki so se ob pogledu skozi umazano okno vojašnice oblikovala Cankarju. Predvidevamo, da si bodo dekleta življenje vojakov težje predstavljala, zato jih vprašamo, kako bi se počutile, če bi se njihov fant odpravil na neko nevarno področje, kjer so možnosti preživetja minimalne ali kako bi se počutile, če bi v vojnem času delale kot delavke v sanitetni službi. Smiselno bi bilo opozoriti na trpljenje sorodnikov ob vpoklicu mladih v vojsko in pričakovanju njihove vrnitve. Sledi branje besedila. A. Žbogar prvemu branju pravi doživljajsko branje, saj temelji na življenju v literarne svetove in njihovem doživljanju [Žbogar 2014: 551].

2. Oblikovanje književnega problema

Po prvem branju dijakom predstavimo književni problem. Površno branje namreč lahko vodi v sklep, da stotnik s seboj vzame kogarkoli. Vendar svojo četo izbira na podlagi nekega ključa, ki naj ga dijaki odkrijejo sami.¹

3. Definiranje raziskovalnih metod

Dijaki lahko problem rešujejo individualno ali v skupinah po štiri, eden izmed njih naj bo zapisovalec skupnih spoznanj, ostali si izsledke sproti na kratko zapisujejo. V tej fazi ugotovijo, da bodo morali besedilo znova (večkrat) natančno prebrati, če bodo želeli odkriti podrobnosti opisov izbranih dijakov. V nadaljevanju bo vsaka skupina potrebovala še računalnik z dostopom do interneta, če pa razmere tega ne omogočajo, lahko dijaki uporabijo pametni telefon.

4. Samostojno raziskovalno delo

4.1. Zbiranje podatkov

Dijaki ponovno preberejo dele besedila, ki opišejo izbrane fante, vse dobljene značilnosti pa morajo smiselno pretvoriti v pridevniško obliko: »visok«, »vitek«, »lep«, »mlad«, »zamišljen«, »s polnim srcem v veliko prihodnost

¹ Na podlagi razširitve problema se da opazovati tudi strategijo izogibanja smrti, ki jo sugerira pripovedovalec. Odgovor na vprašanje »Kako preživeti v vojašnici, kjer je tvoj stotnik smrt, ti pa si lahko kadarkoli poklican v stotnijo?« torej razkriva tudi optimistično plat črtice.

strmeči« (»optimističen«), »mož« (»možat«), »poslušen«, »živa veja na drevesu« (»neprecenljiv«), »vesel«, »zgovoren«, »glasen«, »pevec« (»lepega glasu«), »ljubljenec deklet« (»privlačen«), »poročen«, »zdravega obraza«, »okroglega obraza«, »svetlolas«, »modrook« in »rdečih ustnic«. Tovrstno branje A. Žbogar imenuje kritično (kognitivno) branje, ki je logično-analitično, objektivno in interpretativno analiziranje besedila (branje za razumevanje in branje z razumevanjem). V problemsko-ustvarjalnem pouku kritično (kognitivno) branje izhaja iz definiranja književnega problema [Žbogar 2014: 552]. V nadaljevanju naj dijaki s pomočjo spleta poskušajo najti še čim več podatkov o avtorjevem življenju v obdobju med letoma 1914 in 1918.

4.2 Procesiranje

Dijaki zberejo vse pridevnike. Na podlagi sinteze ugotovijo, da stotnik izbira le najlepše, najmočnejše in najbolj srečne fante, predvsem pa tiste, ki jih bo doma nekdo pogrešal. Težje pa bo odkriti pripovedovalčev motiv za takšno artikulacijo izbora. Dijaki lahko razmišljajo v smeri, da so se avtorju subjektivno zdeli najlepši in najmočnejši tisti, za katere je vedel, da jih ne bo več nazaj. Druga trditev bi lahko bila naslednja: »umirajo samo najboljši in najmočnejši«, tretja pa »kdor je vesel, ga smrt hitro pokliče k sebi«. Še nekaj smiselnih trditvev: »vsi bodo umrli, vendar imajo le najmočnejši in najbolj veseli čast, da umrejo prvi«, »živi bodo ostali le tisti, katerih nihče ne čaka doma«, »avtor črtice je že bolan in si v blodnjah oziroma sanjah domišlja, da vidi smrt, kako rekrutira najlepše fante«, »avtor na prefinjen način opiše brezizhodno situacijo v Judenburgu«. Sledita še dve predlagani trditvi, ki sta verjetno najbolj optimalni: »Cankar je slutil svojo smrt, zato je pisal o njej in ji nadel uniformo brezsrčnega stotnika«, »najlepših in najmočnejših fantov je najbolj škoda, zato Cankar napiše ganljivo črtico, ki bi ustavila nesmiselno pobijanje na fronti«.

4.3 Uporaba

Dijaki naj na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije² poiščejo članek, v katerem je opisano pričevanje Frana Milčinskega o Cankarjevem dvomesečnem bivanju v Judenburgu [Čeh Steger 2010: 1094]. Ugotovili bodo lahko, da je bil ob začetku prve svetovne vojne zaprt, že naslednje leto pa vpoklican. V nadaljevanju bodo spremljali avtorjevo vedenje v vojašnici, namesto urjenja je raje bral Goetheja in pil konjak, branil se je tudi orožja. Dijaki bodo na podlagi razkritih drobcev iz avtorjevega življenja rešitvam lahko dodali še tri podrobnosti: »motiv smrti je Cankar morda vzel iz Goetheja«, »sanjskost dogajanja je lahko povezana z alkoholom« in »avtor je bil mirovnik«.³

5. Analiza in korekcija rezultatov raziskovanja

Pregledamo rezultate skupinskega dela oziroma predlagano rešitev problema. Skupine, ki so se približale zgornjim možnostim ali postavile druge smiselne razlage za stotnikovo selekcijo, svoje rezultate napišejo na tablo. Ker rešitev problema ni samo ena, imajo dijaki v zvezkih zapisane vse realne možnosti, deloma nepravilna sklepanja skupaj popravimo, popolnoma napačna pa zavržemo. Upoštevamo didaktični načeli problemskosti (pogovor o odprtih/praznih/nedoločenih mestih, literarno-estetskem doživljanju ter različnih

² Spletni naslov za dostop do portala je: <http://www.dlib.si/>.

³ Članek na navedenem mestu vsebuje tudi citat v nemškem jeziku, ki naj bi ga Cankar izrekel vojaškemu zdravniku: »Machen Sie mit mir, was Sie wollen. In 14 Tagen bin ich tot.« Ker ta ni preveden, odpira tudi možnost medpredmetnega povezovanja z nemščino.

načinih konkretizacije) in sistemskosti (umeščanju literarnega besedila v literarnozgodovinski in literarnoteoretski kontekst – slednje v opisani šolski uri dosežemo z analizo biografskih podatkov) [Žbogar 2014: 555–556].

6. Nove naloge

Dijaki lahko dobijo naslednje naloge:

- Skupaj ugotovimo, da je dogajanje tragično. Sami morajo ugotoviti še, ali se avtorjev odnos do smrti mladih fantov razlikuje od tistega do živali v njegovi črtici *Sova*. Svoje razmišljanje naj predstavijo v krajšem sestavku.
- Dijaki naj v krajšem prispevku primerjajo *Gospoda stotnika* z že obravnavanim delom, katerega naslov je enak zadnji besedi v črtici.
- Poskusijo naj napisati svojo različico črtice. V zgodbo lahko vključijo elemente groteske, humor ali pa povečajo tragičnost samega dogajanja. Zgodbo lahko postavijo tudi v današnji čas in jo preselijo na kakšno drugo lokacijo, pri čemer lik stotnika ostane.
- Napišejo naj nadaljevanje zgodbe od trenutka, ko stotnik s svojo četo zapusti dvorišče. Poskusijo naj zajeti tako dogajanje v vojašnici kot tudi dogajanje na bojišču.
- Leta 2018 bomo obeležili 100-letnico avtorjeve smrti. Ker so proračunska sredstva skromna, bomo posneli le en krajši film. V ožji izbor se je uvrstila črtica *Gospod Stotnik*. Dijaki naj napišejo scenarij za 15-minutni film.
- Dijaki naj narišejo kratek strip v nekaj sličicah z naslovom *Gospod stotnik*. Pozorni naj bodo predvsem na smiselnost besedila, ki ga bodo uporabili v oblačkih.

Druga šolska ura: *Kostanj posebne sorte*

Na začetku nove učne ure dijake vprašamo, katere vrste kostanja poznajo in zakaj se uporabljata užitni ter divji kostanj. Vprašamo jih še, kako izgleda kostanjevo drevo ter kakšne liste ima, nato pa jim pokažemo nekaj poljubnih fotografij.

Problem, ki ga bomo obravnavali, predstavljata dve vprašanji: »Kakšno pokopališče je predstavljeno na koncu besedila in kdo je tam pokopan?«.

Dijaki naj najprej izhajajo iz besedila. Usmerimo jih v iskanje naslednjih podatkov: opišejo naj enooko Marjeto, opazujejo spremembe estetike ter ugotavljajo optimističnost oziroma pesimističnost konca. Nato si bodo iz splošnih enciklopedij (ali botaničnih priročnikov), literarnih leksikonov, spremnih besed k različnim knjižnim izdajam *Podob iz sanj* in podobnega gradiva⁴ izpisali še botanične podatke o kostanjemem drevesu, literarne definicije⁵ in uporabne podatke iz spremnih besed.⁶

Dijaki naštejejo značilnosti literarne osebe (enooka, stara, zgubana, zemarjena, pohlepna, trmasta), opazujejo spremembe v estetiki (intenzivna estetika grdega se pojavi nepričakovano, vendar je prehod med izrazito skrajnima estetikama postopen) ter po svoje interpretirajo konec (pesimistično: »v naši državi je še veliko grobov iz starih časov« ali optimistično: »iz umrlih ljudi se rodijo cvetoči kostanji«). Dijaki v nadaljevanju zbirajo najpomembnejše botanične podatke,⁷ razlagajo literarne pojme in si izpisujejo nove informacije iz spremnih besed.

⁴ Za pouk na gimnazijah v Ljubljani in okolici ter na Gorenjskem priporočam uporabo članka z naslovom »...je živel kostanj v zeleni samoti«: pričevanja piscev [Mahnič 1997: 11], saj omogoča odlično aktualizacijo. Njegova vsebina se posveča resničnemu kostanju, ki še danes stoji ob Celovski cesti (v Cankarjevem času v naselju Zapuže) in ki so ga dijaki omenjenih šol gotovo že opazili.

⁵ Npr.: črtica, groteska, estetika grdega.

⁶ Pozorni naj bodo tako na literarnoteoretske kot tudi na literarnozgodovinske podatke.

Ko so zbrali navedene podatke, skušajo razrešiti književni problem. Ker iz besedila ni evidentno, ali gre pravzaprav za Cankarjevo resnično izkustvo ali pa le za njegove sanje, se problem lahko rešuje v okviru avtorjevega časa ali pa sanjske brezčasnosti. Če dijaki sklepajo, da gre za resničen dogodek, morajo upoštevati predvsem podatke, da na pokopališču ni posameznih urejenih grobov, da se je nahajalo zunaj mesta in da je šlo za pomembno grobišče (prišli so tudi tisti, »o katerih so mislili, da so že zdavnaj mrtvi«, in »mož s čopom in pentljo«).

Predlagam, da se osvojeno znanje uporabi na dva načina:

- Avtorjevo težnjo po presenetljivi upodobitvi vojne naj dijaki povežejo z *Gospodom stotnikom*. V kratki ustni argumentaciji, ki jo pripravijo in predstavijo, naj opišejo podobnosti in razlike glede avtorjevega odnosa do smrti ter izrazijo mnenje o tem, katera izmed obeh črtic jih je bolj ganila.
- Nekaj dijakov naj prebere začetek črtice, nato pa skupaj poslušamo še interpretacijo na e-gradivih [Podvršnik, Klementina et al. 2010]. Dijaki naj primerjajo branja in ugotovijo, kakšne razlike so bile najbolj opazne.

V naslednji fazi preverimo rešitve odgovorov na problemski vprašanji, ki so jih oblikovali dijaki. Ker predvidevamo, da bo pravih rešitev književnega problema veliko, jih poskušamo organizirati v dve skupini. Prva skupina naj vsebuje odgovore, ki se nanašajo na možen dogodek iz avtorjevega časa, v drugo pa naj dijaki uvrstijo rešitve, ki so povezane z odkritjem grobišča v poljubnem zgodovinskem obdobju.

Še nekaj predlogov za nove naloge:

- Napiši krajši razpravljalni esej z naslovom *Oj, prijatelji, ljubi moji, to nam bodo še cveteli kostanji!*
- Napiši alternativni konec črtice od trenutka, ko se Marjeta zbudi in zlat hrošč izgine.
- Doma preberi še Tavčarjevo črtico Šarevčeva sliva. Ali ugotoviš kakšne podobnosti s Cankarjem?⁸ Zapiši in opiši jih v krajšem besedilu.

Sklep

Predlagani problemsko-ustvarjalni uri lahko učitelji prilagodijo svojim potrebam ali pa ga uporabijo ob obravnavi katerega izmed drugih kanonskih besedil. Problemsko-ustvarjalni pouk odpira veliko možnosti, potrebni pa sta temeljita priprava učitelja in razumljivost književnega problema. Odpira naj vrata v skrite pomene besedila in naj izvira iz pedagoških izkušenj ali pa pristne najstniške radovednosti. Tudi sam sem svoj prispevek utemeljil na dveh problemih, s katerima sem se ob branju Cankarja soočil že v gimnazijskih letih, a ju takrat še nisem znal razrešiti.

POVZETEK

Članek prikazuje problemsko zasnovano obravnavo dveh Cankarjevih besedil, vključenih v učni načrt za gimnazije. Utemeljena je na enem izmed novej-

⁷ Botanični podatki so pomembni za medpredmetno povezovanje in za razumevanje prve tretjine besedila, njihov doprinos k rešitvi problema pa je minimalen.

⁸ Npr. ime in njena zunanost.

ših modelov izvedbe problemsko-ustvarjalnega pouka književnosti, katerega uporaba se v zadnjih letih povečuje. Črtici *Gospod stotnik* in *Kostanj posebne sorte* sta značilni besedili Cankarjevega zadnjega ustvarjalnega obdobja, njuna simbolistična narava pa je dobro izhodišče za oblikovanje književnih problemov. Ker pa obenem praznujeta tudi stoletnico, lahko njuno obravnavo v šoli popestrimo tudi z uporabo problemsko-ustvarjalnega pouka.

Ključne besede: Ivan Cankar, Gospod stotnik, Kostanj posebne sorte, problemski pouk

Virji in literatura

- Božič, Zoran, 1993: Problemski pouk književnosti. *Jezik in slovstvo*, 39/2-3, 79-89.
- Cankar, Ivan, 1917: *Podobe iz sanj*. Ljubljana: Nova založba.
- Čeh Steger, Jožica, 2010: Ivan Cankar in prva svetovna vojna med resničnostjo in podobo iz sanj. *Sodobnost*, 74/9. 1094-1101. Dostopno: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-KJMVOLHH> [1. 3. 2016].
- Kos, Janko, 2002: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS.
- Krakar Vogel, Boža, 2004: *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS.
- Mahnič, Joža, 1997: »... je živel kostanj v zeleni samoti«: pričevanja piscev. *Delo*, 39/163 (17. 7. 1997). 11.
- Podvršnik, Klementina et al., 2010. E-gradiva za Slovenščino v gimnazijah in srednjih šolah. Tretji letnik. Ivan Cankar: Kostanj posebne sorte. Maribor: Ka. Pe. - jezikovni studio. Dostopno: <http://gradiva.txt.si/slovenscina/slovenscina-za-gimnazije-srednje-sole/3-letnik/3-letnik/modena/ivan-cankar-kostanj-posebne-sorte-2/doziviljanje-in-razumevanje-besedila-3/> [1. 3. 2016].
- Poznanovič Jezeršek, Mojca et al., 2008: Učni načrt, Slovenščina: gimnazija: klasična splošna in strokovna gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Dostopno: http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2008/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf [1. 3. 2016].
- Žbogar, Alenka, 2007: Za dejaven pouk književnosti. *Jezik in slovstvo*, 52/1. 55-66.
- Žbogar, Alenka, 2013: *Iz didaktike književnosti*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Žbogar, Alenka, 2014: Literarno branje in mladostniki. Žbogar, Alenka (ur.): *Receptija slovenske književnosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 551-557.